

<http://dx.doi.org/10.16926/rp.2023.15.06>

Justyna ZALEWSKA

<https://orcid.org/0000-0002-4125-5363>

Szkoła Główna Menedżerska w Warszawie

Polsko-białoruskie pogranicze w wymiarze poczucia bezpieczeństwa wyznaniowego i kulturowego w XXI wieku

Streszczenie

Artykuł zawiera raport z badań prowadzonych na pograniczu polsko-białoruskim w roku 2018, których celem była identyfikacja poczucia bezpieczeństwa wyznaniowego mieszkańców tego regionu. Zasadniczą tezą jest stwierdzenie, że poczucie bezpieczeństwa wyznaniowego jest związane z formalną przynależnością do mniejszości religijnej oraz indywidualnymi doświadczeniami, przez które można rozumieć nie tylko te osobiste, ale również rodzinne, doznane w przeszłości, przekazywane z pokolenia na pokolenie. Przyjęto, że tożsamość religijna i formalna deklaracja co do wyznania jest częścią szerszej świadomości kulturowej, ale nie przesądza o stosunku do państwa. W artykule podjęto próbę usystematyzowania kluczowych pojęć bezpieczeństwa: religijnego i wyznaniowego oraz kulturowego. Dokonano charakterystyki człowieka pogranicza – a więc osoby, żyjącej na styku kultur oraz omówiono wyniki badań.

Słowa kluczowe: pogranicze, Polska, Białoruś, bezpieczeństwo wyznaniowe, bezpieczeństwo kulturowe.

Wstęp

Przedmiotem artykułu jest bezpieczeństwo wyznaniowe mieszkańców pogranicza polsko-białoruskiego. Zakres badań obejmuje identyfikację czynników różnicujących mieszkańców badanego regionu w aspekcie wyznawanej religii oraz poczucia swobody w realizacji praktyk religijnych. Badanie osadzone jest w szerszej ujętym kontekście zróżnicowania kulturowego, co wynika z przyjęcia względnie oczywistej tezy o dominującym wpływie religii na kształtowanie tożsamości kulturowej. W sensie przestrzennym terenem badań jest pogranicze

polsko-białoruskie na Południowym Podlasiu. Jest to obszar najbardziej zróżnicowany kulturowo i wyznaniowo Polsce z uwagi na mniejszości etniczne¹.

Pogranicze polsko-białoruskie po stronie polskiej obejmuje tereny dwóch województw: lubelskiego i podlaskiego. Tereny przygraniczne obu województw są słabo rozwinięte. Panuje na nich relatywnie wysoki wskaźnik bezrobocia, według stanu na lipiec 2019 roku wynosił on w woj. podlaskim 7,0%, a w woj. lubelskim 7,5%)², co znacząco wpływa na sposób życia ludności, sposoby zarobkowania i komunikowania się, skłonność do migracji oraz tolerancję wobec obywateli innych państw poszukujących pracy. Zakres czasowy badania ograniczono do roku 2019. Pełny opis założeń badania zamieszczono w dalszej części artykułu.

Bezpieczeństwo wyznaniowe na pograniczu

W opinii wielu ludzi bezpieczeństwo wyznaniowe jest tożsame z bezpieczeństwem religijnym. Kluczowym zagadnieniem jest określenie obu pojęć oraz wskazanie potrzeby posługiwania się nimi w badaniach naukowych oraz spojrzenia na to z perspektywy nauk o bezpieczeństwie. O bezpieczeństwie religijnym powstało kilka prac, które wyjaśniają to pojęcie. Sławomir Zalewski pisze w jednym ze swoich artykułów, że „bezpieczeństwo religijne może oznaczać «siłę» danej religii, co może ilustrować choćby jej wpływ na mapie świata”³. Natomiast amerykański politolog Samuel Huntington określił religię jako „centralny element definiujący cywilizację”⁴. Religia jest swoistym, wszechogarniającym systemem społecznym, formującym stosunki człowieka z siłami nadprzyrodzonymi i urzeczywistnianym w różnych formach. Mówiąc filozoficznie, możemy określić religię jako poznanie i myślenie. Przykładem religii może być chrześcijaństwo czy islam. Natomiast wyznanie jest konkretną formą religii, regulowaną przez określone prawdy wiary, dogmaty, zasady postępowania odnoszące się do sumienia. Bezpieczeństwo wyznaniowe jest procesem i stanem, w którym społeczność może bez ograniczeń uczestniczyć w obrządku wyznawanej przez siebie wiary, pielęgnować tradycję, żyć wartościami. Nie jest ono dokładnie zdefiniowane, chociaż wzmianki o nim pojawiają się czasem w różnych publikacjach naukowych. Zagrozeniem dla bezpieczeństwa wyznaniowego jest brak otwartości na inne wyznania, brak zrozumienia tożsamości wyznaniowej, konflikty odbierające

¹ Por. A. Awramiuk, *Niematerialne aspekty krajobrazu kulturowego pogranicza na przykładzie wybranych tradycji mieszkańców Podlasia*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego” 2011, nr 15, s. 330.

² A. Filipek, *Relacje między kulturą społeczną, a bezpieczeństwem społecznym*, Siedlce – Warszawa 2013, s. 89.

³ S. Zalewski, *Bezpieczeństwo religijne jako przedmiot w naukach o bezpieczeństwie*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka a religia*, red. E. Jarmoch, I.A. Trzpił, Siedlce 2013, s. 232.

⁴ T. Jemiolo, *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji i procesów społecznych*, „Zeszyt Problemy WTO” 2001, nr 3 (25), s. 115.

człowiekowi możliwość praktykowania wiary. Bezpieczeństwo wyznaniowe jest częścią bezpieczeństwa religijnego. Z systemem bezpieczeństwa wyznaniowego wiąże się również problem tożsamości etnoreligijnej. „Konflikty o charakterze etnoreligijnym zdarzają się przede wszystkim na tle procesów postmodernistycznych, uwarunkowanych intensywną migracją”⁵. Wyznanie to przykładowo rzymski katolicyzm, protestantyzm, prawosławie.

Troska o bezpieczeństwo społeczności różnych wspólnot wyznaniowych to tak naprawdę prawo do wolności zagwarantowane każdemu człowiekowi zamieszkującemu terytorium państwa, bez różnicy, czy jest on obywatelem Polski, czy innego kraju. Unia Europejska, której członkiem jest Polska od 2004 roku, „opiera swój system prawny na zasadzie poszanowania praw podstawowych, między innymi wolności myśli, sumienia i wyznania. Jest to wynikiem zapisu w traktacie Unii Europejskiej (art. 6 ust. 2) oraz art. 10 Karty Praw Podstawowych”⁶.

Wyznanie nie jest zamykane w budynkach kultu, jest ono tożsamością jednostki, która ma prawo mówić w swoim środowisku o tym, w co i kogo wierzy, ale również w środowiskach ludzi niewierzących czy wyznających inne poglądy. Istotne jest zatem bezpieczeństwo człowieka, który zgodnie ze swoimi przekonaniami, słowami ksiąg natchnionych głosi innym potrzebę nawrócenia czy prawdę o miłości Boga do człowieka.

Na różnych obszarach pogranicza polsko-białoruskiego – według M. Sobczyńskiego – „istnieje bardzo duże prawdopodobieństwo, że osoba zamieszkująca na Podlasiu, będąca wyznania prawosławnego i deklarująca się jako Polak, jest w rzeczywistości zasymilowanym Białorusinem lub Ukraińcem, także dlatego, że w okresie zaborów deklarowanie wyznania prawosławnego przez etnicznego Polaka było traktowane jako zdrada narodowa i zdarzało się niezwykle rzadko”⁷. Według antropologa i religioznawcy Włodzimierza Pawluczuka określenie „Polak – prawosławny” na Podlasiu, oznacza Polaka, który nie tyle jest wyznania prawosławnego, lecz czuje swoją przynależność do wspólnoty prawosławnej w wymiarze cywilizacyjnym⁸. Tabela 1 przedstawia przynależność mieszkańców do danego wyznania.

Za zapewnienie poczucia bezpieczeństwa wyznaniowego wybranych miejscowości województwa podlaskiego jak i lubelskiego odpowiadają władze powiatu i gminy, jak również służby porządku publicznego.

⁵ S. Huntington, *Zderzenie cywilizacji*, Warszawa 1998, s. 53.

⁶ W.A. Stiepanowicz, Sz.D. Szasz, *Współdziałanie kultur w warunkach pogranicza. Ujęcie teoretyczne problemu*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka a wielokulturowość*, red. J. Dębowski, E. Jar-moch, A.W. Świdorski, Siedlce 2010, s. 132.

⁷ M. Sobczyński, *Struktura narodowościowo-wyznaniowa Polski*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2000, 3, s. 157–174, za: M. Barwiński, *Podlasie jako region pogranicza*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej” 2014, t. 3, s. 292.

⁸ Por. tamże.

Tabela 1. Deklarowana przynależność do wyznania religijnego w województwie podlaskim w 2011 r.

Wyznanie	Deklaracja ogólna
Kościół rzymskokatolicki	97 013
Cerkiew prawosławna	119 653
Związek wyznaniowy świadków Jehowy	2 450
Kościół zielonoświątkowy	770
Kościół ewangelicko-augsburski	187
Kościół grekokatolicki	169
Inne	2 681
Nienależący do żadnych związków wyznaniowych	10 364
Odmawiający odpowiedzi na pytanie	62 023

Źródło: na podstawie danych GUS: <http://stat.gov.pl/> [dostęp: 24.04.2018].

Wymiary bezpieczeństwa kulturowego pogranicza

O tym, czym jest cel bezpieczeństwa kulturowego pisze m.in. Waldemar Kitler:

Zasadniczym celem bezpieczeństwa kulturowego jest nie tylko ochrona dóbr kultury materialnej i dziedzictwa kulturowego, lecz w szerokim ujęciu także: ochrona wartości istotnych dla tożsamości narodowej, ochrona odrębności kulturowych związanych z etnicznością lub mniejszościami narodowymi, tworzenie otwartości kulturowej – swobodnego przepływu wartości powszechnie uznanych za cenne, promowanie kultury narodowej na świecie i tworzenie sprzyjających warunków do rozwoju kultury⁹.

Lepiej rozumiejąc termin bezpieczeństwo kulturowe, należy najpierw odpowiedzieć na pytanie, czym jest „kultura”. Pojęcie to jest bardzo złożone, występuje w wielu publikacjach z dziedzin społecznych. Każde wyjaśnienie wydobywa z pojęcia ważną jego cechę. Najogólniej mówiąc, kultura to wszystko to, co stworzył człowiek, przez wiele tysięcy lat egzystowania na Ziemi. Rozpatruje się ją jako system wartości i norm, które mają zadowolić potrzeby człowieka, ale również pozwalają mu orientować się w życiu¹⁰. Można stwierdzić, że „tworzenie kultury jest nieustannym procesem wartościowania i przewartościowania. Budowania i burzenia istniejących porządków. Odwoływania się do wartości dawno przebrzmiały, ale nadających sens społecznego tworzenia obrazu świata w nowych warunkach”¹¹. Na pograniczu polsko-białoruskim można wyodrębnić kilka poziomów wzajemnego oddziaływania na siebie kultur. Poziom etniczny, który „jest specyficzny dla stosunków pomiędzy różnymi etnosami, grupami społecz-

⁹ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Warszawa 2011, s. 176.

¹⁰ Por. S. Zalewski, op. cit., s. 232.

¹¹ J. Nitkiewicz, *Pogranicze, tożsamość edukacja wielokulturowa*, Białystok 1995, s. 23–24.

nymi, wyznaniami oraz innymi, większymi, socjalnymi wspólnotami sąsiadujących państw¹². Poziom narodowościowy, gdzie głównymi cechami są stosunki pomiędzy mniejszościami narodowymi, np. białoruska mniejszość narodowa w Polsce¹³. Poziom cywilizacyjny, gdzie istotą jest wymiana osiągnięć artystycznych, duchowych, naukowych¹⁴.

Bezpieczeństwo kulturowe jest rozumiane często na dwa sposoby. Niektórzy twierdzą, że jest ono częścią bezpieczeństwa państwa, tak jak np. bezpieczeństwo ekonomiczne, polityczne lub militarne. Inni natomiast uważają je za zupełnie odrębne zjawisko¹⁵. Można uznać, że bezpieczeństwo kulturowe to stan i proces, w którym społeczność może utrwalać i pielęgnować wartości decydujące o swojej tożsamości, a jednocześnie czerpać z doświadczenia i osiągnięć innych narodów. Jest ono często niedoceniane jako rodzaj bezpieczeństwa człowieka, czy grupy społecznej¹⁶. Ważnym „atrybutem bezpieczeństwa kulturowego jest spójność kulturowa podmiotu narodowego, wyrażająca się w zbiorze integracyjnych symboli, do których zalicza się: język, tradycję historyczną, religię, literaturę i inne. Oto kultura identyfikująca tożsamość narodową jest wyznacznikiem pewności trwania podmiotu”¹⁷.

Zagrożeniem dla bezpieczeństwa kulturowego jest nieprzestrzeganie przez społeczności lokalne praw mniejszości narodowych oraz praw i wolności człowieka, jak i brak tolerancji dla odmiennej kultury i zwyczajów¹⁸. Doświadczenie obecności osób nieznanymi (bez znaczenia jest tu narodowość czy wyznanie) w większości przypadków tworzy w człowieku wiele emocji, niekoniecznie pozytywnych. Obcy, na przykład człowiek narodowości białoruskiej, pojawiający się na terenie, gdzie mniejszość ta nie występuje, spowoduje wśród mieszkańców danego regionu głęboką refleksję nad panującym ładem, który dotychczas był niezachwiany. W dalszej konsekwencji mogą się obudzić w społeczności mechanizmy obronne, wynikające z potrzeb ochrony swojej tożsamości kulturowej. Przenikanie się kultur może być w takiej sytuacji utrudnione. Nie jest to oczywiście jakiś schemat pogranicza polsko-białoruskiego. To pogranicze można podzielić na dwa obszary. Pierwszy z nich to obszar województwa lubelskiego, gdzie od północy rzeką graniczną jest Bug. Na tym obszarze występuje mniejsza tolerancja na obywateli innych narodowości, reprezentantów innego wyznania czy innej kultury. Może być to podyktowane wysokim współczynnikiem bezrobocia oraz stereotypami typu „Polak – katolik” lub też obawą, że ludność zza

¹² S. Zalewski, op. cit., s. 232.

¹³ Por. tamże.

¹⁴ Por. tamże.

¹⁵ Por. J. Nitkowicz, op. cit., s. 23–24.

¹⁶ Por. A. Sadowski, *Pogranicze polsko-białoruskie. Tożsamość mieszkańców*, Białystok 1995, s. 78–89.

¹⁷ Por. J. Nitkowicz, op. cit., s. 24.

¹⁸ Por. T. Kośmider, *Kulturowy wymiar bezpieczeństwa państwa polskiego – wyzwania i zagrożenia*, „Rozprawy Społeczne” 2014, t. 8, nr 1, s. 29.

granicy polsko-białoruskiej będzie zatrudniana na lepszych warunkach lub w ogóle znajdzie pracę, gdy tej pracy dla Polaków nie ma. Drugim obszarem jest województwo podlaskie, gdzie granicą południową stanowi rzeka Bug. Ten teren jest bardziej otwarty kulturowo i wyznaniowo. Oczywiście jest, że nie istnieją rzeczywistości idealne. Na tym terenie mniejszości narodowe czy wyznaniowe określane są pojęciem „inni”, nie jest to równoznaczne z lękiem przed nimi czy potrzebą obrony. Przeciwnieństwem do pojęcia „obcy” używanego często na pograniczu województwa lubelskiego są „inni”, którzy częściej budzą naszą ciekawość czy zainteresowanie. Ich obecność we wspólnej przestrzeni jest dopuszczalna, a nawet pożądana. Inni są znacznie częściej traktowani w kategoriach „sąsiada”, z którym nawiązywanie kontaktów i wymiana kulturowa jest postrzegana jako wartościowa i pożyteczna. Otwartość grupowa na utrzymywanie relacji z innymi jest jedną z podstaw do stopniowej zmiany tożsamościowej, prowadzonej w oparciu o jakiś zakres podobieństw, cechujących nas i innych, stanowiący punkt oparcia dla procesu przejmowania odmiennych elementów kulturowych¹⁹.

Tożsamość człowieka pogranicza

Współczesna rzeczywistość ukazuje stosunki społeczne, gdzie tożsamość pojawia się jako główne, a czasami jedyne źródło sensów dających formę istnienia grup społecznych czy odrębnych osób. Religia i wiara stają się wtedy znaczącym czynnikiem procesu kształtowania się tożsamości człowieka²⁰.

Socjologia pogranicza przedstawia dwa założenia. Pierwszym jest fakt istnienia pogranicza jako rzeczywistości realnej. Zamieszkują te tereny ludzie, którzy korzystają z wzajemnej wymiany towarów, usług czy innych dóbr natury niematerialnej. Pogranicze zatem może być tym, co łączy, a nie dzieli. Anna Młynarczuk-Sokołowska i Agnieszka Sołbut piszą, że pogranicze jest: „kategorią niezwykle istotną w toku refleksji naukowo-badawczej na temat tożsamości człowieka, relacji międzygrupowych oraz edukacji w warunkach różnicowania kulturowego. Pogranicze w rozumieniu edukacyjnym to ruch na stykach, na krawędziach, na obrzeżach, gdzie obok siebie funkcjonują odrębne tradycje myślowe”²¹. Drugim jest tak zwany *człowiek pogranicza*, jednostka w społeczności lokalnej zupełnie inna od tych, których od granicy dzielą setki kilometrów. Zatem *człowiek pogranicza* „jest zwykle bardziej otwarty lub krytyczny wobec obcych, bardziej przywiązany lub obojętny do wartości własnej grupy narodowej niż mieszkańcy centrum. *Człowiek pogranicza* jest bardziej zaradny i przedsiębiorczy

¹⁹ A. Harbowski, *Tożsamość religijna a bezpieczeństwo konfesyjne: współczesne wyzwania (na przykładzie Republiki Białoruś)*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2015, t. 25, s. 114.

²⁰ Tamże, s. 137.

²¹ A. Młynarczuk-Sokołowska, A. Sołbut, *Człowiek pogranicza – wyzwania humanistycznej edukacji, Białystok, 21–22 maja 2019*, „Edukacja Międzykulturowa” 2019, nr 2 (11), s. 321.

(jeśli dotyczy to nawet aktywności o patologicznym charakterze), bardziej innowacyjny i skłonny do akceptacji idei i nowinek napływających z zewnątrz, szczególnie wówczas, gdy dostrzega ich pozytywne konsekwencje dla siebie”²². *Człowiek pogranicza* to osoba, która, jeśli jest otwarta, ma szansę zrozumieć innych, ich zachowania, poglądy na życie, politykę, wiarę, akceptację tego, co nowe lub tego, do czego mieli szansę wrócić po wielu latach. Pogranicze niczego nie narzuca, nie zobowiązuje człowieka do nastawienia się na innych źle, tylko przez fakt, że nie są Polakami. *Człowiek pogranicza* ma szansę na zdobywanie wiedzy, pochodzącej od innych, poszerzanie horyzontów kulturalnych, pogłębianie znajomości języka obcego. Może budować inne strategie rozwoju pogranicza, wymieniać się doświadczeniami, współpracować dla dobra swojego regionu. Pogranicze pozwala na kształtowanie się nowego człowieka, w którym rozwija się zupełnie inny pogląd na świat oraz tworzą się nowe tradycje i dziedzictwo kulturowe. *Człowiek pogranicza* to także osoba, która ciągle szuka swojego miejsca w przestrzeni pogranicza. To nie tylko człowiek, który od urodzenia mieszka na pograniczu danego kraju, ale również ten, który do tego kraju przybywa w różnych celach. Wśród ludzi pogranicza ważna jest tolerancja, wychodzi ona z założenia, że człowiek ma naturalne prawo do wolności, dzięki której może on realizować swoje wewnętrzne przekonania. Tolerancja wynika z szacunku do drugiego człowieka, nawet jeśli jego przekonania nie są zgodne z naszymi. Praktycznym wymiarem tolerancji wśród mieszkańców pogranicza jest dążenie do porozumienia, negocjacja oraz kompromisy, pozwala ona też na kształtowanie dialogu wielokulturowego i wielowyznaniowego²³.

Badania prowadzone na pograniczu polsko-białoruskim

Ostatnie badania na obszarze woj. białostockiego (dzisiejszego podlaskiego) były prowadzone w roku 1994 na „próbie badawczej 1122 respondentów wschodniej części województwa białostockiego. W procesie doboru próby uwzględniono cztery podstawowe zmienne: płeć, wiek, miejsce zamieszkania oraz wyznanie. W próbie badawczej znalazło się 522 mężczyzn, co stanowi 50,98% ogółu, oraz 549 kobiet, co stanowiło 48,94% całości próby. W próbie znalazło się 543 respondentów wyznania rzymskokatolickiego, co stanowi 48,40% ogółu osób, 549 respondentów wyznania prawosławnego, co stanowi 48,83%, 24 — innych wyznań oraz 6 niewierzących, co stanowi 1,53% ogółu próby”²⁴.

²² A. Łapińska, *Pojęcie bezpieczeństwa kulturowego – próba systematyzacji*, „Securitologia” 2014, nr 2, s. 21.

²³ M. Pryciak, *Między religią a państwem. Modele relacji związków wyznaniowych z państwem*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka a religia*, s. 174.

²⁴ Projekt badawczy KBN nr 1 P 109 018 04 pod tytułem: „Pogranicze polsko-białoruskie” realizowany przez Andrzeja Sadowskiego w latach 1993–1995.

Badania prowadzone przez autorkę niniejszego artykułu zostały przeprowadzone od lutego do lipca 2018 roku. Obszarem badań były tereny pogranicza polsko-białoruskiego. Miejscowości zostały wybrane losowo, ich wybór przedstawia je tabela 2.

Tabela 2. Miejscowości w których prowadzono badania, województwo oraz liczba mieszkańców

Województwo	Miejscowość	Liczba mieszkańców
Podlaskie	Nowy Dwór	607
Podlaskie	Lipsk	2376
Podlaskie	Kuźnica	1754
Podlaskie	Bobrowniki	133
Lubelskie	Terespol	5594
Lubelskie	Włodawa	13 350
Lubelskie	Kodeń	1776
Lubelskie	Sławatycze	1104

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS z dn. 31.12.2017.

Materiał badawczy

Badaniami objęto w sumie 470 losowo wybranych osób zamieszkujących wyżej wymienione miejscowości pogranicza polsko-białoruskiego, przedstawia to tabela 3.

Tabela 3. Liczba przebadanych osób w każdej z miejscowości i średnia wieku

Miejscowość	Liczba badanych osób	Liczba kobiet	Liczba mężczyzn	Średnia wieku
Nowy Dwór	50	30	20	63,4
Lipsk	60	40	20	65,2
Kuźnica	50	35	15	60,5
Bobrowniki	20	15	5	68,5
Terespol	100	55	45	48,9
Włodawa	100	50	50	45,3
Kodeń	50	30	20	9,1
Sławatycze	40	30	10	57,5

Źródło: opracowanie własne

Na tej podstawie możemy uznać, że większość badanej populacji to osoby starsze, co wynikało z faktu, że znaczna część młodych osób wyemigrowała do większych miast.

Narzędzie badawcze

Respondenci otrzymali kwestionariusz ankiety składającej się z metryczki, gdzie zmiennymi były: wiek, płeć, wyznanie i narodowość oraz ośmiu pytań, w których 2 pytania były otwarte, a 6 zamkniętych. Ankieta była narzędziem autorskim.

Wyniki badań

Z województwa lubelskiego zostało przebadanych 210 osób, a z województwa podlaskiego 260 osób. Ankietowani byli pytani o swoją narodowość. W województwie lubelskim na 210 ankietowanych osób, Polacy stanowili większość, było ich 100, co stanowi 47,6% wszystkich badanych. Białorusinów było 50, co stanowi 23,8 %, natomiast obywateli Ukrainy było 60, co stanowi 28,5% badanych.

W województwie podlaskim na 260 osób Polacy również stanowili większość, było ich 150, co stanowi 55 %. Białorusinów było 90, co stanowi 33,3 %, a Ukraińców 20, co stanowi 11,6% badanej populacji.

Respondenci odpowiadali również na pytanie dotyczące wyzwaney przez siebie wiary, przedstawia to tabela 4.

Tabela 4. Wiara respondentów

Wyznanie	Województwo Lubelskie		Województwo Podlaskie	
	N	%	N	%
Rzymskokatolickie	110	52,4	90	34,6
Grekokatolickie	20	9,6	0	0
Prawosławne	60	28,6	170	65,4
Zielonoświątkowe	10	4,7	0	0
Świadkowie Jehowy	10	4,7	0	0
Ogółem	210	100	260	100

Źródło: opracowanie własne.

Z badań wynika, że w badanych miejscowościach województwa lubelskiego większość ankietowanych jest wyznania rzymskokatolickiego. Natomiast w województwie podlaskim na obszarach przygranicznych większość stanowią wyznawcy prawosławia.

Pierwszym pytaniem z zasadniczej części ankiety było: Czy czuje się Pan/i bezpiecznie jako mieszkaniec swojej miejscowości? Odpowiedź na to pytanie obrazuje tabela 5.

Tabela 5. Poczucie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania

Województwo Lubelskie	Tak		Nie		Województwo Podlaskie	Tak		Nie	
	N	%	N	%		N	%	N	%
Terespol	90	90	10	10	Nowy Dwór	45	90	5	10
Włodawa	85	85	15	15	Lipsko	50	83.3	10	16,6
Kodeń	40	80	10	20	Kuźnica	40	80	10	20
Sławatycze	20	50	20	50	Bobrowniki	20	50	20	50

Źródło: opracowanie własne.

Badania pokazują, że badani mieszkańcy Terespolu i Nowego Dworu czują się najbezpieczniej w swojej miejscowości. Natomiast najmniejsze poczucie bezpieczeństwa mają mieszkańcy Sławatycz i Bobrownik, może to wynikać z obecności przejść granicznych.

Drugim pytaniem było: Czy czuje się Pan/i bezpiecznie jako członek swojej grupy wyznaniowej? Te odpowiedzi pokazane są w tabeli 6.

Tabela 6. Poczucie bezpieczeństwa wyznaniowego

Województwo Lubelskie	Tak		Nie		Województwo Podlaskie	Tak		Nie	
	N	%	N	%		N	%	N	%
Terespol	85	85	15	15	Nowy Dwór	50	100	0	0
Włodawa	90	90	10	10	Lipsko	50	83.3	10	16,6
Kodeń	30	60	20	40	Kuźnica	40	80	10	20
Sławatycze	30	75	10	25	Bobrowniki	20	50	20	50

Źródło: opracowanie własne.

Analizowany materiał badawczy pokazuje że mieszkańcy Włodawy (jako miasta styku trzech wyznań) i Nowego Dworu czują się najbezpieczniej jeśli chodzi o przynależność do wspólnoty wyznaniowej. Natomiast badani mieszkańcy Kodnia i Bobrownik odczuwają niepokój związany z wyznawaną wiarą.

Jednym z pytań otwartych było wskazanie zdarzeń, w jakich ankietowani nie czują się bezpiecznie. Są to następujące sytuacje:

- zamykanie się na wyznawców innej wiary,
- brak poszanowania dobra wspólnego (np. niszczenie ławek w parkach, przystanków autobusowych),
- wspomnienia historii regionu, jako coś, co dzieli i wywołuje konflikty,
- zakłócenia obchodów uroczystości związanych z wyznaniem,
- brak tolerancji wyznaniowej i kulturowej wśród dzieci w szkołach.

Drugim z pytań otwartych było pytanie o to, na czym wybrani mieszkańcy opierają swoją ocenę bezpieczeństwa w swojej okolicy. Dane, które udało się uzyskać są następujące:

- obserwacja własna otoczenia i zachowań innych,
- własne odczucia i doświadczenia,
- opinie rodziny i znajomych,
- sąsiedzkie rozmowy,
- informacje z lokalnej prasy,
- działania i interwencje policji.

To pytanie było subiektywne, niektórzy nie byli w stanie wskazać odpowiedzi.

Następne 3 pytania dotyczyły sytuacji konfliktowych na gruncie wyznaniowym, kulturowym i narodowościowym. Zdecydowanie mniejsza ilość takich zajęć była na obszarze pogranicza w województwie podlaskim, choć i na Lubelszczyźnie nie zanotowano ich zbyt wiele. Konflikty to zazwyczaj jakieś drobne nieporozumienia w szkołach, wśród sąsiadów, czasem w sklepie, u lekarza. Większość mieszkańców pogranicza polsko-białoruskiego to ludzie tolerancyjni i otwarci, chętnie uczestniczący w różnych wydarzeniach kulturalnych.

Wnioski

Każdy człowiek to tajemnica, która nie da się odkryć postronnej osobie. Badania zostały przeprowadzone na dość małej liczbie ankietowanych, może nie oddają całości sekretów pogranicza polsko-białoruskiego. Niemniej jednak, ta drobna część mieszkańców ukazała, kim jest *człowiek pogranicza*, jakie wartości mu przyświecają i jak wygląda jego otwartość na to, co inne czy obce.

Odczucia i doświadczenia mieszkańców pogranicza pokazują, jakie znaczenie ma dla nich wyznawana wiara, która może być ujmowana statycznie albo dynamicznie. Pierwsze znaczenie zwrócone jest bardziej na relacje międzywyznaniowe, natomiast charakter dynamiczny ma swoje odzwierciedlenie w dialogu (także tym ekumenicznym).

Poruszane w artykule problemy dotyczące poczucia bezpieczeństwa wymagają pogłębionej refleksji w odniesieniu do roli wyznania w życiu człowieka jako istoty religijnej oraz w związku z mieszaniami się kultur ludności pogranicza, ich wolności gwarantowanej konstytucją.

Społeczność pogranicza pokazuje mieszkańcom Polski centralnej, że granice tak naprawdę są w nas. To człowiek je stawia, oddzielając się od innych narodowości, kultur, czy po prostu dbając o swoją niezależność. Ludzie pogranicza starają się tworzyć wspólnotę, bo tylko w ten sposób mogą razem koegzystować na jednym terenie. W tych procesach ważną rolę odgrywa tolerancja i szacunek do drugich, do tych obcych i innych. Pogranicze polsko-białoruskie jest zagadką, która sprawia, że wielu ludzi chce ją odkryć, lecz ta zagadka zapisana jest w procesach i sercach tych, którzy żyją z nią na co dzień.

Bibliografia

- Awramiuk A., *Niematerialne aspekty krajobrazu kulturowego pogranicza na przykładzie wybranych tradycji mieszkańców Podlasia*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego” 2011, nr 15.
- Barwiński M., *Podlasie jako region pogranicza*, „Studia Geografii Politycznej i Historycznej” 2014, t. 3.
- Czaja J., *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Krakowska Szkoła Wyższa im. Andrzeja Frycza Modrzejewskiego, Kraków 2008.
- Filipek A., *Relacje między kulturą społeczną, a bezpieczeństwem społecznym*, Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce – Warszawa 2013.
- Gębowski B., *Identyfikatory relatywnej przynależności do pogranicza*, [w:] *Polskie pogranicze w procesie przemian*, t. 1, nr 9, Wydaw. WWSZiP, Wałbrzych 2008.
- Harbowski A., *Tożsamość religijna a bezpieczeństwo konfesyjne: współczesne wyzwania (na przykładzie Republiki Białoruś)*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2015, t. 25.
- Huntington S., *Zderzenie cywilizacji*, WWL Muza, Warszawa 1998.
- Jemioło T., *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji i procesów społecznych*, „Zeszyt Problemy WTO” 2004, nr 3 (25).
- Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2011.
- Kośmider T., *Kulturowy wymiar bezpieczeństwa państwa polskiego – wyzwania i zagrożenia*, „Rozprawy Społeczne” 2014, t. 8, nr 1, s. 28–35.
- Kurcz Z., *Przedmiot socjologii pogranicza w świetle polskich doświadczeń*, [w:] *Polskie pogranicze w procesie przemian*, t. 1, red. Z. Kurcz, Wydaw. WWSZiP, Wałbrzych 2008.
- Łapińska A., *Pojęcie bezpieczeństwa kulturowego – próba systematyzacji*, „Securitologia” 2014, nr 2.
- Młynarczuk-Sokołowska A., Sołbut A., *Człowiek pogranicza – wyzwania humanistycznej edukacji, Białystok, 21–22 maja 2019*, „Edukacja Międzykulturowa” 2019, nr 2 (11).
- Nitkiewicz J., *Pogranicze, tożsamość edukacja wielokulturowa*, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 1995.
- Projekt badawczy KBN nr 1 P 109 018 04 pod tytułem: „Pogranicze polsko-białoruskie” realizowany przez Andrzeja Sadowskiego w latach 1993–1995.
- Pryciak M., *Między religią a państwem. Modele relacji związków wyznaniowych z państwem*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka a religia*, red. E. Jarmoch, I.A. Trzpił, Wydaw. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2013.

- Sadowski A., *Pogranicze polsko-białoruskie. Tożsamość mieszkańców*, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 1995.
- Stiepanowicz W.A., Szasz Sz.D., *Współdziałanie kultur w warunkach pogranicza. Ujęcie teoretyczne problemu*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka a wielokulturowość*, red. J. Dębowski, E. Jarmoch, A.W. Świdorski, Siedlce 2010.
- Zalewski S., *Bezpieczeństwo religijne jako przedmiot w naukach o bezpieczeństwie*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka a religia*, red. E. Jarmoch, I.A. Trzpił, Siedlce 2013.

The Polish-Belarusian border in the sense of religious and cultural security in the 21st century

Summary

The article contains a report on research conducted on the Polish-Belarusian border in 2018, the aim of which was to identify the sense of religious security of the inhabitants of this region. The basic thesis is that the sense of religious security is related to formal belonging to a religious minority and individual experiences, which can be understood not only as personal experiences, but also as family ones, experienced in the past and passed down from generation to generation. It was assumed that religious identity and formal declaration of religion are part of broader cultural awareness, but do not determine the attitude towards the state. The article attempts to systematize the key concepts of security: religious, denominational and cultural. A characterization of a borderland person was made – that is, a person living at the crossroads of cultures – and the research results were discussed.

Keywords: religious security, cultural security, borderland, Poland, Belarus.